

УДК 37.035; 364.63
DOI: 10.24919/2313-2094.5/37.102619

Андрій ПАРФАНОВИЧ
orcid.org/0000-0003-0318-0396

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ДЕТЕРМІНАНТИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА ТА ЇХ УРАХУВАННЯ У ПОБУДОВІ СТОСУНКІВ МОЛОДОЇ ПАРИ

Розгляд детермінант сімейного насильства дає змогу виділити соціокультурні, які закладаються на рівні соціуму, держави. З огляду на виділені компоненти соціокультурної детермінації насильства у сімейних стосунках, доцільним є їх інтерпретація щодо стосунків між хлопцем і дівчиною, які мають намір одружитися. Оскільки соціально-культурна детермінація сімейного насильства є очевидною, її слід враховувати у процесі формування правильних взаємостосунків молодих пар. Потрібно брати до уваги їхнє вміння позитивно використовувати суспільний досвід.

***Ключові слова:** сімейне насильство, молоді пари, соціально-культурні детермінанти.*

Андрей ПАРФАНОВИЧ

СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ СЕМЕЙНОГО НАСИЛИЯ И ИХ УЧЕТ В СОЗДАНИИ ОТНОШЕНИЙ МОЛОДОЙ ПАРЫ

Рассмотрение детерминант семейного насилия позволяет выделить социокультурные, которые действуют на уровне социума, государства. Выделенные компоненты социально-культурной детерминации насилия в семейных отношениях следует учитывать при создании отношений юноши и девушки, которые имеют желание создать семью. Поскольку социально-культурная детерминация семейного насилия имеет место в обществе, это нужно учитывать в процессе формирования правильных взаимоотношений молодых пар, их умения положительно использовать общественный опыт.

***Ключевые слова:** семейное насилие, молодые пары, социально-культурные детерминанты.*

Постановка проблеми. Насильство в сімейних стосунках – це на-самперед суспільний феномен, на формування якого має вплив хід націо-

нального розвитку, і залежить від багатьох факторів, серед яких етнічні, історичні, політичні. Тобто, сімейне насильство у конкретному випадку продиктовано тривалим впливом суспільних умов і процесів. Цим і диктується необхідність розгляду сімейного насильства через призму соціально-культурних умов.

Проаналізовано низку літературних джерел і систематизовано наукові позиції стосовно визначеної проблеми, які структурно виділено таким чином: сутність макроорієнтованого соціокультурного підходу (А. Бова, М. Підгурська, О. Павлюк); ментальність як соціокультурна основа стосунків (Г. Кришталь, А. Фурман); мораль і моральні якості, які визначають свідомість і поведінку людей та є проявом духовного життя суспільства, відображають суспільну свідомість і суспільну волю людей (К. Байша); соціальні цінності, їх динаміка та історичні особливості, які є ціннісними орієнтирами кожної людини (В.М. Бондаровська, В.Г. Городяненко); гендерні стереотипи, які визначають поведінку індивіда в суспільстві, що диктується як приналежністю до статі, так і традиціями, звичаями людей (С.О. Захарова, Л.Г. Харченко).

З огляду на відсутність достатніх досліджень, **мета статті** – розгляд наукових позицій, які розкривають соціально-культурну детермінацію насильства у сімейних стосунках. Це допоможе визначенню основ правильної побудови стосунків між хлопцем і дівчиною, які мають намір одружитися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поведінку індивіда визначають мегафактори, серед яких вагому роль відіграють соціально-культурні, політичні, ідеологічні процеси і явища, ментальність населення країни, стан суспільного розвитку, мораль, цінності, стереотипи. Молоді пари, які тільки вибудовують свої стосунки і в майбутньому мають намір створити сімейний затишок, засвоюють соціально-культурні чинники і відображають їх у своєму ставленні до оточення. Про це засвідчено у працях науковців, основні положення яких стосуються: дії макрофакторів на загальносуспільному рівні, ментальності, моралі ціннісних орієнтирів, гендерних стереотипів.

1. Вважається, що дія *факторів на макrorівні* змінюється залежно від конкретних політико-правових, культурних, моральних, соціально-економічних, демографічних та інших умов. Зокрема, насильство впливає з владних відносин, зумовлених соціальною структурою та гендерною культурою суспільства, коли жінка посідає підпорядковане становище, а її соціально-економічний та правовий статус зневажається. Тому представники макроорієнтованого соціально-історичного або соціально-культурного підходу для виявлення факторів ризику щодо виникнення сімейного насилля здійснюють акцент на аналізі процесу гендерної соціалізації у спільноті, дають насильству соціокультурне пояснення [1, с. 95].

Проте зауважується, що соціально-економічна, культурна, політична трансформації суспільства, діяльність навчально-виховних закладів різних рівнів, засобів масової комунікації є зовнішніми факторами виховного потенціалу молоді і сім'ї. До внутрішніх факторів належать сімейні стосунки, їхній характер, індивідуальність молодої людини, психофізичні дані [8, с. 174]. Має вагому роль ретроспективний аналіз теоретико-прикладних функцій сім'ї та їх трансформації протягом ХХ – ХХІ століть [7, с. 212 – 219].

2. Держава, церква та освіта – основні мегачинники консолідації суспільства, конструктивно-перетворювальна дія яких першочергово залежить від повноти повсякденного врахування здобутого досвіду минулих поколінь, котрий так чи так кристалізований у національних формах **ментальності**. У пропонованому автором дослідженні українська ментальність висвітлюється у культурно-психологічному змістовому обрамленні, а це означає, що саме вона глибинно спричинює вироблення, трансляцію і відтворення біопсихічних програм поведінки, прийнятих проектів діяльності, ситуативних моделей спілкування [10, с. 9 – 10]. Є також специфічні причини, притаманні лише для нашого пострадянського простору. Сімдесят років комуністично-соціалістичної ідеології позначилися не тільки на зовнішньому спустошенні та безладді в країні, не тільки в тогочасній архітектурі, яка пригнічує своєю бездушністю, але насамперед у ментальності та серцях людей. Боротьба з релігією, витіснення Бога з особистого й суспільного життя привело до того, що багато людей почали жити так, ніби Бога не було, намагаються встановити власну мораль, власні норми поведінки, згідно з якими «вже ніщо не є неморальним» [5, с. 38 – 39].

3. **Мораль** є формою суспільної свідомості, сукупністю принципів, вимог, норм і правил, що регулює поведінку людини у всіх сферах її суспільного життя. Визначено п'ять основних груп моральних якостей. Перша – світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, які забезпечують громадянську спрямованість. Саме ця група забезпечує зміст соціальних цінностей. Друга – моральні якості, які забезпечують досягнення поставлених цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, обов'язковість. Ці якості пов'язані з моральною свідомістю, яка керує і коригує їхній прояв. Третя – витримка, стриманість, увічливість, володіння собою. Вони допомагають контролювати і гальмувати негативні прояви в поведінці. Четверта – діловитість, навички і звички у поведінці, уміння її організувати, моральний досвід особистості. Ці якості особистості певною мірою допомагають швидше досягти мети і зосередити увагу на змісті вчинків. П'ята – здатність до самооцінки, самокритичність, вимогливість до себе, справедливе ставлення до інших. Ці якості сприяють самовдосконаленню і створенню позитивної моральної сфери подальшого розвитку

особистості. Домінуючим фактором, механізмом саморегуляції особистості є установка на бажання і самостійність прояву моральності [1, с. 27 – 30].

4. Дослідження особистості вимагає визначення *ціннісних орієнтирів*. Витоки сьогоднішньої девальвації цінностей сім'ї у нашій країні – в історичних особливостях розвитку нашого суспільства. Починаючи з 20-х років, орієнтація на сім'ю вступає у суперечність із нормативним ідеалами, які перебували на верхівці ієрархічної піраміди соціальних цінностей. виявившись неконкурентноспроможною, цінність сім'ї у реальному житті почала падати, хоча одночасно декларативно розквітала [6, с. 9 – 10]. Дає ґрунтовний аналіз історичного аспекту виникнення і аналіз природи домашнього насильства в сім'ях України В.М. Бондаровська. Її висновки такі: «Діти в період свого розвитку формують погляди і ставлення, що не відповідають сучасним моделям гендерного паритету, партнерства усвідомлення рівних прав чоловіка і жінки. Така неготовність та наслідування етики і моралі тоталітарних стосунків часто-густо призводять до їх насильницької поведінки, насамперед, на рівні сім'ї, а також до поширення таких моделей поведінки на їх поведінку – громадську, виробничу, соціальну, політичну» [3].

5. Одним із компонентів соціокультурної детермінації сімейного насильства є *гендерні стереотипи* в суспільстві. Гендер має соціобіологічну (сукупність властивостей біологічних і соціальних, опосередкована таким соціальним спілкуванням, яке зумовлює виробництво і відтворення людського роду, соціальних груп) і соціопсихологічну природу (духовний стан гендерів, які зумовлюють їх взаємодію з приводу цінностей статі), а його сутність – соціальну, культурологічну, екзистенційну, трансцендентну. Гендерні відносини мають такі сутності, як соціокультурну (діяльність, спілкування), екзистенціальну (любов, свобода, рівність, справедливість, краса, благо), трансцендентну (людське і «Божественне») [4]. Стереотип – це традиційний канон думки, сприйняття і поведінки. Вони формуються століттями і закріплюються навіть на підсвідомому ментальному рівні нації. Стереотипи масової свідомості є складним бар'єром у становленні гендерної рівності у сучасному суспільстві. Гендерний соціальний стереотип є носієм суспільної традиції, важливим стабілізатором існування людської спільноти, в якій закладається, закріплюється і передається досвід як окремої людини, так і досвід цілих поколінь про взаємостосунки статей [9, с. 197 – 198]. Слід урахувати, що подолання застарілих стереотипів можливе тільки за умови формування нового мислення з його розумінням сенсу й розподілу соціальних ролей чоловіків і жінок, стосунки між якими складаються не на принципах панування й підпорядкування, а на визнанні цінності кожного, взаємодоповненні в сім'ї та суспільстві [11, с. 2].

Отже, дія макрофакторів на загальносуспільному рівні – це чинники, що відображають ментальність людей, мораль, ціннісні орієнтири, гендерні стереотипи. Слід урахувувати перехідний етап розвитку суспільства на пострадянському просторі. Загалом це створює загальносоціальну детермінацію сімейного насильства, яка впливає на стосунки чоловіків і жінок.

Результати досліджень. З огляду на виділені компоненти соціокультурної детермінації насильства у сімейних стосунках на сучасному етапі, доцільною є їх інтерпретація у процесі формування стосунків між хлопцем і дівчиною, які мають намір одружитися.

1. Загальносуспільні фактори безумовно впливають на зародження, формування і розвиток проявів насильства у сім'ї. Загальносуспільним фактором, що відображається на стосунках молодої пари є соціально-політична ситуація в країні, стан військових конфліктів, до розв'язання яких залучаються хлопці й дівчата. Їх наслідки вже відчутні у стосунках молодої пари. Безумовний вплив має соціально-економічне становище в країні, що диктує матеріально-фінансовий стан молоді, сімей. Такими вагомими макрофакторами є зайнятість населення, розвиток освіти, медицини. Окремої уваги потребує удосконалення культурно-дозвіллевої сфери молоді, регулювання з метою позитивного впливу на розвиток особи. Зазначимо, що на стосунки молодят мають додатковий вплив процеси глобалізації. Наша молодь охоплена таким процесом, як виїзд за кордон, на тимчасове чи постійне місце проживання.

2. Наша держава характеризується ментальністю, що у поведінці дівчат і хлопців, які одружуються, відображається: висока активність та ініціативність дівчат; дотримання традицій і звичаїв, які диктуються багатовіковою історією української держави; варіативність обрядів, які здійснюються стосовно молодят у дошлюбний період, під час підготовки весілля та його проведення; вплив на стосунки молодят думки родичів, друзів, мікросоціального оточення; залежність від батьків, яка дуже часто є фінансовою, побутовою.

3. Мораль, що у контексті нашого дослідження має значення як моральність дівчини і юнака, є чи не основною умовою створення майбутньої сім'ї без проявів насильства. Низька моральність породжує егоїзм, є головною причиною байдужості, аморальних вчинків, злочинів. Від моральної підготовки молоді до майбутнього сімейного життя, від культури стосунків між юнаками і дівчатами залежить щастя й благополуччя майбутніх сімей. Цинізм, бездуховність, неробство, наркоманія, проституція, що щоразу більше проявляються у нашому суспільстві, мають згубний вплив на нього, його індивідів, на міжособистісні й міжстатеві стосунки між ними.

4. У час, коли відбуваються кардинальні соціальні зміни, система соціальних цінностей такого суспільства, ціннісних орієнтирів людей перебуває у динамічному процесі. За своєю сутністю соціальні цінності сьогодні є перехідними, та стосовно сім'ї, сімейних стосунків це має прояв щодо форм і типів сім'ї, розподілу ролей в сім'ї, сімейних стандартів і стереотипів поведінки. На стосунки молоді пари мають вплив стосунки між державою і церквою, між державною і недержавною суспільними ланками, розвиток громадського сектора. Одним із провідних у побудові соціальних цінностей є масова свідомість населення, яка сьогодні кристалізується та формується у нових рамках державності.

5. Гендерні стереотипи, які мають місце у стосунках молоді, найбільш яскраво відображають динаміку сьогодення. За досить нетривалий період набули видозмін як особистісна поведінка, так і міжособистісні та міжстатеві стосунки молоді пари. Загальноприйнятим стало партнерство у стосунках, їхня демократичність, рівномірний розподіл прав і обов'язків. Водночас гендерні стереотипи зберігають традиції українського народу, що стосуються ролей жінки і чоловіка, матері й батька. Осмислення всієї сукупності суспільних змін передбачає формування нових гендерних стереотипів у стосунках, їх адаптивність до нових соціокультурних умов.

Висновки. Отже, соціально-культурна детермінація сімейного насильства та її врахування у побудові стосунків молоді пари передбачає необхідність розгляду макрофакторів на загальносуспільному рівні впливу на поведінку індивіда, ментальність людей, панівної суспільно схвалюваної моралі, ціннісних орієнтирів, гендерних стереотипів. Вони можуть мати як позитивний, так і негативний вплив на поведінку молоді людини. Особливо яскраво це проявляється у міжстатевих стосунках хлопців і дівчат, які мають намір одружитися. Це залежить і від індивідуально-особистісних якостей, що вимагає додаткового наукового дослідження.

Література

1. Байша К.М. Моральне виховання молоді як складова частина соціально-педагогічного впливу на особистість / К.М. Байша // Соціально-правовий захист молоді : зб. наук. ст. / за ред. І.В. Козубовська, В.М. Великий. – Ужгород, 2002. – С. 25–27.
2. Бова А.А. Модель факторів, що обумовлюють насильство в сім'ї / А.А. Бова // Український соціум. – 2005. – № 1 (6). – С. 15–25.
3. Бондаровська В.М. Гендерний підхід до подолання насильства, підвищення ролі чоловіків у боротьбі з насильством / В.М. Бондаровська, Є. Меллібурда // Обличчя насильства : матеріали з проблеми попередження домашнього насильства / Ін-т психології здоров'я в Варшаві. – К., 2000. – С. 2–9.
4. Захарова С.О. Природа, соціальна сутність і детермінація гендерних відносин / С.О. Захарова // Держава і глобальні соціальні зміни: історія, теорія,

ідеологія : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з соціології, 28 – 29 жовтня 2010 року. – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – С. 156–157.

5. Кришталь Г. Моральне виховання в сім'ї як можливість виходу з антропологічної кризи / Г. Кришталь // Вісник Інституту родини і подружнього життя Українського Католицького Університету. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2006. – № 5. – 207 с.

6. Молода сім'я України 90-х / Ю.М. Якубова [та ін.]. – К. : А.Л.Д., 1996. – 104 с.

7. Підгурська М. Проблеми і перспективи створення соціального пакету для молоді сім'ї / М. Підгурська, О. Павлюк // Психологія і суспільство : наукові праці молодих учених. – Тернопіль, 2015. – Спецвипуск. – С. 173–176.

8. Султанова Н. Сім'я як суспільна інституція соціалізації дитини (XX – початок XXI століття) / Н. Султанова // Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка» / ред. кол. М. Чепіль та ін. – Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Випуск 1/33. – С. 212–219.

9. Тимофеева Л.Г. Гендерные стереотипы / Л.Г. Тимофеева // Соціальна робота і сучасність: теорія та практика : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 16 – 17 травня 2012 року / [уклад. Б.Б. Новіков, Л.М. Димитрова]. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – С. 197–198.

10. Фурман А.В. Психокультура української ментальності / А.В. Фурман. – 2-ге наук. вид. – Тернопіль : НДІ МСЕВО, 2011. – 168 с.

11. Харченко Л.Г. Соціально-педагогічні умови формування сучасних гендерних стереотипів у процесі соціалізації жіночої молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Людмила Георгіївна Харченко. – Луганськ, 2006. – 20 с.

References

1. Baisha K.M. Moralne vykhovannia molodi yak skladova chastyna sotsialno-pedahohichnoho vplyvu na osobystist (*Moral education of young people as part of the socio-pedagogical influence on personality*), Sotsialno-pravovyi zakhyst molodi: zbirnyk naukovykh statei, 2002, pp. 25–27. [in Ukrainian]

2. Bova A.A. Model faktoriv, shcho obumovliuiut nasyilstvo v simi (*Model factors contributing to domestic violence*), Ukrainyskiy sotsium, 2005, pp. 15–25. [in Ukrainian]

3. Bondarovska V.M., Melliburda Ye. Hendernyi pidkhid do podolannia nasyilstva, pidvyshchennia roli cholovikiv u borotbi z nasyilstvom (*Approach to overcoming gender violence, enhancing the role of women in combating violence*), Oblychchia nasyilstva (Materialy z problemy poperedzhennia domashnoho nasyilstva), 2000, pp. 2–9. [in Ukrainian]

4. Zakharova S.O. Pryroda, sotsialna sutnist i determinatsiia hendernykh vidnosyn (*Nature, social nature and determination of gender relations*), Derzhava i hlobalni sotsialni zminy: istoriia, teoriia, ideolohiia: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii z sotsiolohii, 28 – 29 zhovtnia 2010 roku, 2010, pp. 156–157. [in Ukrainian]

5. Kryshstal H. Moralne vykhovannia v simi yak mozhlyvist vykhodu z antropolohichnoi kryzy (*Moral education in the family as a way out of the crisis anthro-*

pological), Visnyk Instytutu rodyny i podruzhnoho zhyttia Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu, Lviv: Vydavnytstvo Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu, 2006, № 5, 207 p. [in Ukrainian]

6. Yakubov Yu. (red.), *Moloda simia Ukrainy 90, (Young family Ukraine-90)*, 1996, 104 p. [in Ukrainian]

7. Pidhurska M. Problemy i perspektyvy stvorennia sotsialnoho paketu dlia molodoi simi (*Problems and prospects of a social package for young families*), Psykholohiia i suspilstvo: naukovi pratsi molodykh uchenykh, Ternopil, 2015, pp. 173–176. [in Ukrainian]

8. Sultanova N. Simia yak suspilna instytutsiia sotsializatsii dytyny (XX – pochatok XXI stolittia) (*Family as a social institution of socialization of the child (XX – the beginning of XXI century)*), Liudynoznavchi studii, Serii «Pedahohika», 2015, Vyp. 1/33, pp. 212–219. [in Ukrainian]

9. Timofeeva L.G. Gendernye stereotypy (*Gender Stereotypes*), Sotsialna ro-bota i suchasnist: teoriia ta praktyka: materialy VII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 16 – 17 travnia 2012 roku, Kyiv, 2012, pp. 197–198. [in Ukrainian]

10. Furman A.V. Psykhokultura ukraïnskoi mentalnosti (*Psychological cultural Ukrainian mentality*), Ternopil, 2011, 168 p. [in Ukrainian]

11. Kharchenko L.H. Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia suchasnykh hendernykh stereotypiv u protsesi sotsializatsii zhinochoi molodi (*Socio-pedagogical conditions of modern gender stereotypes in the process of socialization of young women*), Luhansk, 2006, 20 p. [in Ukrainian]

Одержано 07.03.2017